

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА
НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ

ОСНОВИ КРАЄЗНАВСТВА

***ПІДРУЧНИК ДЛЯ СТУДЕНТІВ
ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ***

*За загальною редакцією члена-кореспондента
НАН України О. П. Реєнта*

Харків – 2016

УДК 908
ББК 28.89я7
О–75

Рецензенти:

В. П. Андрущенко – доктор філософських наук, академік НАПН України;

В. М. Даниленко – доктор історичних наук, чл.-кор. НАН України;

Г. А. Скрипник – доктор історичних наук, академік НАН України.

За загальною редакцією члена-кореспондента НАН України О. П. Реснта.

Редакційна колегія: О. П. Реснт (*голова*) – чл.-кор. НАН України, С. М. Аржевітін – д.еко.н., Л. В. Баженов – д.іст.н., В. С. Бакіров – д.соц.н., акад. НАН України, О. П. Гончаров – к.іст.н., М. В. Делеган – к.іст.н., В. І. Дмитрук – к.іст.н., В. П. Коцур – акад. НАПН України, В. Г. Кремень – акад. НАН України, акад. НАПН України, Р. В. Маньковська (*відповідальний секретар*) – к.іст.н., Л. І. Капітан – д.іст.н., О. С. Онищенко – акад. НАН України, С. І. Попович – к.іст.н., І. Ю. Робак – д.іст.н., В. А. Смолій – акад. НАН України, О. А. Удод – чл.-кор. НАПН України.

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 1 від 28 січня 2013 року)*

*Затверджено рішенням Президії правління
Національної спілки краєзнавців України як підручник
для студентів вищих навчальних закладів*

Основи краєзнавства : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / кол. авт.; за заг. ред. чл.-кор. НАНУ О. П. Реснта. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – 276 с.

ISBN 978-966-285-372-8

Підручник «Основи краєзнавства» для студентів вищих навчальних закладів уніфікований для всіх спеціальностей, містить сучасні теоретичні та практичні розробки з основних питань краєзнавства. Авторський колектив з урахуванням результатів найновіших наукових досліджень приділив увагу висвітленню науково-методологічних засад краєзнавства, історії розвитку науки, головних напрямів у структурі краєзнавства та впливу краєзнавчих знань на патріотичне виховання молодого покоління. У додатках вміщено навчально-методичний та хрестоматійний матеріал із дисципліни «Основи краєзнавства».

Для викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

**УДК 908
ББК 28.89я7**

ISBN 978-966-285-372-8

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2016

© Кол. авт., 2016

© Проценко М. В., макет обкладинки, 2016

ЗМІСТ

Передмова (<i>О. П. Ресніт</i>)	9
--	---

РОЗДІЛ I. Теоретико-методологічні засади краєзнавства

(*О. П. Гончаров, С. М. Куделко, О. Г. Павлова*)

Краєзнавство як наука	16
Об'єкт і предмет краєзнавства. Поняття «край»	18
Методологічні засади краєзнавства	22
Структура краєзнавства: основні складові та галузеві напрями	28
Організаційні форми краєзнавства	30
Функції краєзнавства	32
Зв'язок краєзнавства з іншими науками та дисциплінами	34
<i>Запитання та завдання для самоконтролю</i>	39
<i>Список рекомендованої літератури</i>	39

Розділ II. Історія становлення і розвитку краєзнавства в Україні

(*Л. В. Баженов., В. С. Прокопчук*)

Періодизація розвитку краєзнавства в Україні. Перший етап	42
Другий етап зародження наукового краєзнавства	47
Третій етап розвитку українського краєзнавства	51

Четвертий етап. Краєзнавство в добу Української революції 1917–1921 рр.	57
Краєзнавчий рух в Україні у 20-х – середині 50-х рр. ХХ ст.	59
Відродження краєзнавства в Україні та підготовка багатотомного видання «Історія міст і сіл Української РСР»	65
Краєзнавство доби незалежності України	69
<i>Запитання та завдання для самоконтролю</i>	74
<i>Список рекомендованої літератури</i>	75
Розділ III. Джерела в краєзнавчих дослідженнях та їх характеристика	
<i>(Г. В. Бондаренко, С. Д. Панишко)</i>	
Особливість краєзнавчих джерел	78
Групування, типологія і систематизація джерел	79
Писемні джерела	80
Речові джерела та матеріальна культура	82
Мовні джерела	87
<i>Запитання та завдання для самоконтролю</i>	89
<i>Список рекомендованої літератури</i>	90
Розділ IV. Краї України: загальна характеристика	
<i>(О. П. Гончаров)</i>	
З історії районування України. Краєзнавче районування	92
Київщина	98
Волинь	104
Поділля	106
Галичина	108
Буковина	111
Закарпаття	112
Чернігівщина	114
Полтавщина	116
Слобожанщина	117
Донеччина	119
Запорожжя	121

Причорномор'я	124
Бессарабія	128
<i>Запитання та завдання для самоконтролю</i>	130
<i>Список рекомендованої літератури</i>	131
Розділ V. Довкілля як об'єкт краєзнавчих досліджень	
<i>(О. Б. Коваленко)</i>	
Природниче краєзнавство: основні напрями дослідження	134
Природно-заповідний фонд України	139
Охорона природного середовища та екологічна історія	143
<i>Запитання та завдання для самоконтролю</i>	149
<i>Список рекомендованої літератури</i>	150
Розділ VI. Дослідження історії краю в краєзнавстві	
<i>(В. Є. Голубко, М. Р. Литвин, А. В. Середяк)</i>	
Напрями досліджень історії краю крізь призму часу	152
Джерела з історії краю	153
Комплексне дослідження населеного пункту	155
Соціальна історія краю	157
Видатні постаті у краєзнавчих дослідженнях	161
Пам'ятки історії та культури краю: принципи та підходи дослідження	163
<i>Запитання та завдання для самоконтролю</i>	169
<i>Список рекомендованої літератури</i>	169
Розділ VII. Краєзнавча діяльність установ науки, освіти та культури	
<i>(В. М. Мельниченко, О. А. Удод)</i>	
Краєзнавчі дослідження в науково-дослідних установах	172
Краєзнавство у навчальних закладах	174
Краєзнавча діяльність бібліотек	179
Архіви у краєзнавчих дослідженнях	183
<i>Запитання та завдання для самоконтролю</i>	187
<i>Список рекомендованої літератури</i>	187

Розділ VIII. Розвиток краєзнавства в музейних закладах*(Р. В. Маньковська)*

Краєзнавчі музеї у системі українського краєзнавства	190
Музеєлогія як наука	193
Типологія класифікації українських музеїв	194
Краєзнавчі музеї: сторінки історії	195
Громадські музеї	202
Краєзнавчий потенціал музеїв під відкритим небом та екомuzeїв	204
<i>Запитання та завдання для самоконтролю</i>	206
<i>Список рекомендованої літератури</i>	207

Розділ IX. Краєзнавча робота в туристичних організаціях*(С. І. Попович)*

Краєзнавство і туризм. Туристичне краєзнавство	210
Туристичні ресурси та їх комплексна оцінка	222
Туристичне районування території України	227
Туристичні регіони	229
<i>Запитання та завдання для самоконтролю</i>	231
<i>Список рекомендованої літератури</i>	231

Післямова 233**Додатки** 237